

HE 65/2024
TPA 25/2024
6.9.2024

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Rikosuhripäivystyksen lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta sekä toimenpidealoitteesta koskien pakottavaa kontrollia

Rikosuhripäivystys (RIKU) kiittää pyynnöstä lausua hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi rikoslain 25 luvun 3 §:n muuttamisesta.

Rikosuhripäivystys on valtakunnallinen järjestötoimija, jonka perustehtävänä on parantaa rikoksen uhrin, hänen läheisensä ja rikosasian todistajan asemaa vaikuttamalla ja tuottamalla tukipalveluita. RIKUssa on vuodesta 2015 lähtien toiminut ihmiskaupan ja sen lähirikosten uhreille suunnattu erityistukipalvelu, jonka asiakkaana on tällä hetkellä yli 1100 ulkomaan tai Suomen kansalaista, jotka ovat joutuneet eriaistaisen hyväksikäytön uhriksi Suomessa. Lausunnossa esiin tuomamme huomiot perustuvat asiakastyössä tekemiimme havaintoihin sekä asiakkaittemme esiin tuomiin kokemuksiin.

Yleisesti

Rikosuhripäivystys kannattaa ja pitää perusteltuina ehdotettuja muutoksia rikoslain 25 luvun 3 §:ään koskien pakkoavioliittoa ja siihen rinnastettavia suhteita.

Kuten Rikosuhripäivystyksen lausunnossa koskien työryhmän mietintöä avioliittoon pakottamisen rangaistavuuden selkeyttämisestä (annettu Lausuntopalvelussa 22.4.2024) todetaan, Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen perusteella **muutos parhaimmillaan selkeyttää oikeustilaa**. Myös uhrin mahdollisuus esimerkiksi **ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän asiakkuuteen ja ihmiskaupan uhrin oleskelulupa**n säilyvät.

Sen sijaan Rikosuhripäivystys ei kannata toimenpidealoitteessa esitettyä erillisen rikosnimikkeen säätämistä avioliittoon pakottamisesta. Kuten hallituksen esityksen kohdassa 5.1.1 tuodaan esiin, myös Rikosuhripäivystyksen **huolena on, että mikäli avioliittoon pakottamisesta säädettäisiin erillissäännös ihmiskaupalle toissijaisena säännöksenä, ihmiskauppana nykyisin arvioitavaksi tulevia tekoja pidettäisiin jatkossa mahdollisesti lievemmin rangaistavana avioliittoon pakottamisena**. Rikosuhripäivystyksen tiedossa on tapauksia, joissa vastaavia haasteita on käytännössä ollut tilanteissa, joissa työvoiman hyväksikäytön tapauksia ei ole tunnistettu, tai niitä on tutkittu lähirikokseksi kiskonnantapaisena työsyryntänä, vaikka myöhemmin kyseessä on osoitettu olevan törkeä kiskonta tai ihmiskauppa (myös Apulaisoikeuskanslerin päätös OKV/1233/70/2021 Poliisin ja syyttäjien menettelystä sekä ihmiskaupan tutkinnasta, s. 25-26).

Rikosuhripäivystyksen huolena siis on, että käytännön tasolla **erillinen säännös ei lopulta selkeyttäisikään oikeustilaa vaan mahdollisesti heikentäisi uhrien oikeuksien ja toisaalta rikosvastuun toteutumista**. Suurin osa RIKUn asiakkaista on myös solminut avioliiton Suomen ulkopuolella, jolloin näytön saaminen itse avioliittoon pakottamisesta on osoittautunut erityisen vaikeaksi, jolloin mahdollinen erillissäännös ei kuitenkaan soveltuisi, kun taas varsinainen ihmiskauppaa koskeva säännös mahdollistaa etenkin ehdotetun muutoksen jälkeen selkeämmän ja ns. laajemman tulkinnan.

Rikosuhripäivystyksen asiakastyön pohjalta voidaan todeta, että oikeuskäytännössä ei ole muodostunut ongelmaksi keinojen täyttyminen ihmiskaupan tunnusmerkistöstä vaan haasteet ovat muissa tunnusmerkistökategorioissa. Ihmiskaupan keinoista riippuvainen asema ja turvaton tila ovat suhteellisen selkeitä edellytyksiä, eikä niiden täyttyminen edellytä väkivallan käyttämistä tai sen uhkaa. Rikosuhripäivystyksen asiakaskunnan joukossa ei ole ollut sellaisia pakkoavioliittoon joutuneita henkilöitä, joiden tilannetta ei olisi voitu tulkita rikoslain 25 luvun 3 § mukaisesti ihmiskauppana tai törkeänä ihmiskauppana.

Rikosuhripäivystys toteaa, että hallituksen esityksessä **on hyvin täsmennetty pakkoavioliiton laajaa määritelmää ja hyvin huomioitu, ettei avioliiton solmimishetken suostumuksella ole merkitystä** sen kannalta, voidaanko kyseessä katsoa myöhemmin olevan pakkoavioliitto.

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen perusteella on kuitenkin myös tilanteita, joissa ei ole aina tunnistettu, että kyse on ollut pakkoavioliitosta, josta uhria on estetty lähtemästä, kunnes tilanne on päättynyt siihen, että tekijä on päättänyt ”hankkiutua uhrista eroon”. Kuten hallituksen esityksessä on kuvailtu, pakkoavioliitossa esiintyy usein henkistä väkivaltaa, hienovaraista painostamista ja uhkauksia lähentyvää painostamista, kuten uhkauksia avioerolla, häpäisemisellä, maasta poistamisella tai Maahanmuuttovirastolle ilmoittamisella. Rikosuhripäivystyksessä on tiedossa tapauksia, joissa puoliso on lopulta toteuttanut uhkauksensa ja vuosien kaltoinkohtelun, väkivallan ja hyväksikäytön jälkeen joko poistanut henkilön yhteisestä kodista, yrittänyt erehdyttämällä saada henkilön palaamaan pysyvästi kotimaahansa, laittanut vireille Suomessa avioeron ja ilmoittanut Maahanmuuttovirastolle perhesiteen katkenneen. Usein uhkailu, kiristäminen ja henkilön mustamaalaaminen ovat jatkuneet vielä tämänkin jälkeen.

Rikosuhripäivystys muistuttaa siksi, että **tilanteen päättymisen tai näennäinen päättymisen tekijän toimesta ei tarkoita sitä, etteikö henkilö olisi aiemmin ollut avioliitossa pakotettuna ja ihmiskaupparikosta olisi tapahtunut**. Tällainen tilanne rinnastuu pakkotyössä olleeseen ihmiskaupan uhriin, jonka työsopimus on irtisanottu tai joka on vain ns. heitetty ulos työpaikalta.

Vaikka pakkoavioliittojen voidaan pääosin katsoa olevan sukupuolistunutta, naisiin kohdistuvaa väkivaltaa, pakkoavioliittotilanteet eivät kosketa ainoastaan sukupuolijärjestelmältään vanhakantaisista yhteiskunnista Suomeen muuttaneita henkilöitä tai naisia, vaan uhriksi voivat joutua myös syntyperäiset valtaväestöön kuuluvat Suomen kansalaiset, muunsukupuoliset tai miehet. Tämä tulee ottaa huomioon arvioitaessa pakkoavioliittotilanteita ja tutkittaessa tapahtumia epäiltyinä rikoksina. **Tilanteita tulee arvioida tekojen kautta, eikä sen perusteella vastaavatko asianosaiset taustaltaan esimerkiksi sukupuolen tai etnisyyden perusteella vallallaan olevaa käsitystä pakkoavioliitoista.**

Pakottavasta kontrollista

Rikosuhripäivystys kannattaa sitä, että pakottavan kontrollin kriminalisointia mietitään ja että tässä työssä selvitetään alla esitettyjä seikkoja ja täsmennetään niitä mahdollisessa lainvalmistelussa.

Mikäli lähtökohtana pidetään Tolvasen ja Silvennoisen¹ suosituksen mukaisesti mallia, jossa rangaistavuuden edellytyksenä on, että *teko on omiaan kohtuuttomasti rajoittamaan asianomistajan itsemääräämisoikeutta ja kontrolli omiaan aiheuttamaan teon kohteessa pelkoa tai ahdistusta*, **Rikosuhripäivystys katsoo, että pakottavan kontrollin ja vainoamisen välisen suhteen perusteellisen pohdinnan lisäksi lainvalmistelussa tulee pohtia myös ihmiskaupan ja pakottavan kontrollin suhdetta.**

Rikosuhripäivystys kokee, että pakottavan kontrollin erilliskriminalisoinnin tarve ei niinkään pohjaudu pakkoavioliittotapauksiin vaan muihin tilanteisiin. Rikosuhripäivystyksen havaintojen mukaan ihmiskaupan rikosoikeudellisen määritelmän täyttävissä tapauksissa on tyypillisesti käytetty psykologista kontrollia uhrin määräysvaltaan ottamisessa, minkä RIKU tulkitsee vastaavan pitkälti nyt kaavailtua erilliskriminalisointia pakottavasta kontrollista. Ihmiskauppa, kuten myös pakottava kontrolli, on henkilön vapauteen kohdistuva, useimmiten pitkään jatkuva sarja henkilöä vahingoittavia, usein hienovaraisia tekoja. Yhtäläistä on myös se, että henkilön on oman kokemuksen mukaan vaikeaa tai jopa mahdotonta irtautua tällaisesta tilanteesta ilman vakavia seuraamuksia. Ihmiskaupan tunnusmerkistön täytyminen edellyttää kuitenkin myös laissa säädettyjen keinojen käyttämistä uhrin saattamiseksi esimerkiksi pakkoavioliittoon tai muuhun hyväksikäyttötarkoitukseen.

Rikosuhripäivystys kiinnittää huomiota siihen, että **mahdollisen pakottavan kontrollin lisääminen lakiin ei saa johtaa siihen, että ihmiskauppatapauksia ei tunnisteta**. Mahdolliseen pakottavaa kontrollia koskevaan pykälään tulisikin sisältyä ns. toissijaisuuslauseke, jonka mukaisesti siitä tuomitaan, jollei teosta muualla laissa säädetä ankarampaa rangaistusta.

Näytön hankkiminen psyykkisestä väkivallasta ja hienovaraisesta kontrolloinnista on haastavaa, etenkin kun uhrin oma toimijuus ja ymmärrys tilanteestaan saattaa olla pitkäaikaisen manipulointin seurauksena heikkoa tai pelko seurauksista suuri. Tästä syystä, mikäli pakottava kontrolli lisätään rikoslakiin, **Rikosuhripäivystys pitää tärkeänä, ettei ns. näyttökynnys muodostu liian korkeaksi esitutkinnan toimittamisen suhteen, eikä myöskään myöhemmin oikeudenkäynnissä**. Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen mukaan vastaavia haasteita ollaan jo kohdattu ihmiskauppatutkinnoissa ja rikosprosessissa. Oikeudenkäynneissä tulisikin **hyödyntää yhä enemmän asiantuntijalausuntoja**, jotta psyykinen väkivalta ja pakottava kontrolli ilmiönä tunnistetaan ja myös ymmärretään siten, että rikoksen tunnusmerkistö voidaan katsoa täyttyneeksi. Esimerkiksi Väestöliitto on laatinut asiantuntijalausunnot oikeudenkäyntiin seksuaalisen väkivallan vaikutuksista lapsiin ja nuoriin sekä digitaaliseen mediaan liittyvän groomingin ja seksuaalisen hyväksikäytön vaikutuksista. Vastaaville lausunnoille olisi tarvetta myös ihmiskaupan ja tulevaisuudessa mahdollisesti myös pakottavan kontrollin osalta.

Mikäli pakottava kontrolli lisätään rikoslakiin, Rikosuhripäivystys pitää hyvänä, **ettei tunnusmerkistön soveltamisalaa rajata vain lähisuhteisiin**, vaan siinä huomioitaisiin, Tolvasen ja Silvennoisen selvityksen (s. 63-64) ja toimenpidealoitteen mukaisesti, myös erilaiset ihmissuhteet.

Osa ilmiötä on se, että uhka tai väkivalta voi kohdistua myös kolmanteen henkilöön, kuten uhrin lapseen, mikä tuodaan esille myös Tolvasen ja Silvennoisen selvityksessä (s. 63-64). Rikosuhripäivystyksen asiakastyön kokemuksen perusteella on yleistä, että uhkailu, kontrollointi ja manipulointi voi tekijän toimesta tapahtua myös uhrin lapsen kautta esimerkiksi vaikuttamalla lapsen toimintaan tai viestimällä lapselle haitallisesti eri kanavien kautta. Jatkovalmistelussa olisi hyvä kiinnittää huomiota näihin seikkoihin ja selvittää, voisivatko nämäkin seikat olla osa pakottavaa kontrollia ja sen tunnusmerkistötekijöitä.

¹ Selvitys henkisen väkivallan rangaistavuudesta ja vainoamisen oikeuskäytännöstä Suomessa. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:20

Esimerkiksi ihmiskaupan tutkinnassa on käytettävissä laaja valikoima pakkokeinoja, joita lainmukaisten edellytysten täytyessä tulisi tutkinnassa käyttää näytön hankkimiseksi asianomistajan kertomuksen lisänä. **Pakkokeinojen käytön mahdollisuutta pakottavan kontrollin tutkinnassa tulee myös selvittää.**

Rikosuhripäivystys katsoo, että pakottava kontrolli tulisi olla **virallisen syytteen alainen rikos**, koska ei ole epätavallista, että uhri painostuksesta päätyy ns. perumaan sanansa eli tekemästään rikosilmoituksesta huolimatta ilmoittamaan, ettei hänellä olekaan vaatimuksia.

Lopuksi

Rikosuhripäivystyksen kokemuksen mukaan ihmiskaupan tunnistamisessa on edelleen ongelmia, joten säännöksen muuttamisella ja pakkoavioliiton sisällyttämisellä pykälään ei yksin korjata oikeustilaa.

Rikosuhripäivystyksen tiedossa on useita pakkoavioliittotapauksia, joissa tutkinta on aloitettu jollakin muulla nimikkeellä, kuten pahoinpitelynä tai raiskauksena, ja vasta myöhemmin, jos ollenkaan, ihmiskauppanimikkeellä. Vaikka kokonaisuutta olisi myöhemmin alettu tutkia ihmiskauppana, ovat **tuomioistuimessa menestyneet parhaiten ensimmäisinä annetut rikosnimikkeet, joiden esitutkinta oli voitu aloittaa ajantasaisemmin.**² Vastaavanlaisiin haasteisiin esitutkinnan kannalta viitattiin myös eri ihmiskaupan muotoja käsittelevässä apulaisoikeuskanslerin päätöksessä liittyen poliisin ja syyttäjien menettelyyn sekä ihmiskaupan tutkintaan.³

Rikosuhripäivystys painottaa, että pakkoavioliittoja arvioitaessa **tulee tilannetta tarkastella erityisesti asianomistajan näkökulmasta** ja on ymmärrettävä, että asianomistajan subjektiivinen kokemus on ollut, ettei hänellä ole muita vaihtoehtoja kuin jäädä tilanteeseen. Henkilö on voinut päätyä tilanteeseen tai pysyä siinä tapaperinteen vuoksi ja parisuhteessa, perheessä tai yhteisössä vallitsevan dynamiikan seurauksena, tai pitkään jatkuneen hienovaraisen psykologisen kontrollin sekä henkisen väkivallan seurauksena. Seksuaalirikosten uhrien kohdalla oikeuskäytännössä katsotaan vakiintuneesti, että seksuaali- ja lähiväkivallan uhrilta ei edellytetä erityistä teon jälkeistä uhrikäyttäytymistä, minkä takia se seikka, että uhri on vapaaehtoisesti jatkanut suhdettaan epäiltyyn, ei heikennä kertomuksen uskottavuutta. Tämä seikka todetaan myös lain esitöissä koskien uusia seksuaalirikospykälä (HE 13/2022 vp. s. 100). Tämä tulisi ymmärtää myös ihmiskaupparikosten uhrien kohdalla.

Pakkoavioliittotilanteet ovat usein hyvinkin monimuotoisia, jolloin uhrin avustajan tarve on korostunut esitutkinnassa, tai jopa ennen rikosilmoituksen tekoa. Tämä osaltaan puoltaa sitä, että **tutkinta tulisi avata ihmiskauppana aina, kun on viitteitä pakkoavioliitosta, jolloin uhrilla on oikeus oikeudenkäyntiavustajaan valtion varoista.**

Katarina Iskala-Blomster
erityisasiantuntija

Elisa Trejtnar
lakimies

² Selvitys Rikosuhripäivystyksen asiakkuudessa olevien seksuaaliväkivaltaa kokeneiden ihmiskaupan uhrien tapauksista ja tilanteista. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2023:23

³ Apulaisoikeuskanslerin päätös OKV/1233/70/2021. Poliisin ja syyttäjien menettely sekä ihmiskaupan, s. 25–26.